

Карлхајнц Вајсман

Гетинген

КОНДИЛИС И ПРИСТУП ЈЕДНОГ НОВОГ РЕАЛИЗМА У ПОЛИТИЧКОЈ НАУЦИ

Сажетак

Политички списи Панајотиса Кондилиса, у ужем смислу, се не смеју посматрати изоловано од временских околности у којима су настали. У краткој фази након распада комунизма и пред изневереним очекивањем у вези са обећањима западног система, деловало је замисливо да ће нови реализам у политичком мишљењу придобити пажњу. Кондилис је без сумње био најважнији представник те тенденције. Додуше, аргументација коју је развио показује сличност, којој се ретко указивала пажња, са оном других теоретичара – овде Карл Ото Хондриха и Ролф Петер Зиферлеа – који су делили схватање да мора бити речи не само о томе да се развије нова феноменологија политичког, него и да се задобију критеријуми за одрживу позицију у „планетарном“ добу.

Кључне речи: Реализам, планетарно доба, заокрет, постполитика, крај повести

У поређењу са духовним застојем садашњице, време између распада совјетског система и почетка новог столећа делује изванредно живо. То такође и управо важи у погледу на дебате о питањима политичке теорије и повесног мишљења. Управо, оне су се одигравале не у „цеховима“ историчара и социолога, него су обухватале ширу јавност која је била убеђена да је садашњости и, према томе, прошлости као и будућности била потребна нова интерпретација. Само по себи се разуме да у овај контекст спадају *Крај историје* Френсиса Фукујаме (1992) и *Сукоб цивилизација* Семјуела Хантингтона (1996) које су покренуле дебате на светском нивоу. Али, поред тога пажњу заслужују и мислиоци чије је дејство било

јасно ограничење – оно је остало у суштини ограничено на немачки говорни простор –, што међутим не говори ништа против њиховог значаја и интелектуалног ранга учесника.

Поред Панајотиса Кондилиса (Panajotis Kondylis) поменимо овде пре свега Карл Ото Хондриха (Karl Otto Hondrich) и Ролф Петер Зиферлеа (Rolf-Peter Sieferle). Кондилис, 1943. годиште, Хондрих 1937, и Зиферле 1949, убрајали су се у старосну кохорту која је дала најважније носиоце левичарске културне револуције. Њихов духовни развитак је у великој мери одговарао типичном обрасцу. Јер, сва тројица су била обликована посредством марксистичког мишљења, што пре свега важи за Кондилиса и Зиферлеа. Сва тројица су се одвојила од тог мишљења, јер оно за филозофа Кондилиса, социолога Хондриха и историчара Зиферлеа није издржало конфронтацију са стварношћу. Тај судар је постао видљив још осамдесетих година, али су тек колапс комунистичких режима, Пирова победа Запада, значај етничких, религиозних и културних подела који је после краја блоковске конфронтације поново долазио на видело, водили ка шоку реалности који, ако није изнудио промену мишљења, онда ју је ипак препоручивао. Кондилис, Хондрих и Зиферле припадали су онима који су осетили „прву језу“ (Kondylis 2001, S. 73) пред стварношћу која уопште није одговарала ономе што је већина очекивала.

То је постало јасно већ у наслову Хондрицхове књиге *Lehrmeister Krieg* коју је објавио 1992. под утиском (првог) Заливског рата. Хондрих је говорио о „учењу против воље“ (Hondrich 1992, S. 40). Тиме се мислило на болан увид да пацифизам, за који је „цивилно друштво“ истренирано, није био погодан да савлада предстојеће проблеме. „Један свет“ је остао фикција. Као и раније постојала је и, и даље ће постојати хијерархија држава, разлике у потенцији које се не могу елиминисати ни добром вољом, ни прерасподелом, ни развојном помоћи, нити помоћу дијалога север-југ. Напротив, јасно се оцртавао увид који старије учење о држави никада није заборављало: у политици се ради о питањима моћи. Колико код се „вредности“ наводе као мотив за политичке радње, ради се или о пропаганди, или о спајању са питањима моћи, код кога треба пречистити докле оне допиру, и да ли интерес нужно не претеже над моралним постулатом.

То што је Хондрих ово схватање истакао и у погледу на позицију Запада, за чије „вредности“ је изгледало да су управо тријумфовале над онима Истока, није сметало круговима који су водили главну реч. Оно што им је сметало био је скептични дуктус његове аргументације, негирање сваке наде у то да је могућа некаква промена у вечним законима политичког која отвара пут према утопији. Одговор на питање коју консеквенцу треба извести из овог налаза, Хондрих је, додуше, оставио да виси у ваздуху. Исто важи и у погледу на доцније формулисане приговоре против масовног усељавања и мултикултурализма, ниподаштавање националног идентитета, фатално деловање са једне стране „противморала“ (Hondrich 2006a) космополитизма, и „индивидуалистички заслепљеног доба“ (Hondrich 2006b) с друге стране. Јаснији него што је постао, Хондрих очигледно није желео да буде.

У том погледу, постојала је важна разлика у односу на Зиферлеа. Својом књигом *Epochenwechsel – Die Deutschen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert* која се појавила 1994, поставио се не само изван уобичајеног спектра мишљења. Он је, такође, понудио један повесно-филозофски општи нацрт, чијом квинтесенцијом се могло сматрати да су до тада владајуће велике идеологије неупотребљиве за обликовање будућности. Иста процена важила је, међутим, према Зиферлеовом мишљењу, и за „постполитичку револуцију“ (Sieferle 2017, S. 99) чије присталице су тврдиле да ће са крајем комунизма доћи и крај повести и крај политике. Напротив, историјска цезура која је окончала 20. столеће захтевала је ново одређење курса. Оно је за Зиферлеа било могуће само ако су се Немци ослободили своје склоности да морализују политику и одустали од гледања у сопствени пупак. Напослетку, алтернативна оријентација ће бити замислива тек када пође за руком да се покаже на линију која је од илузија универзализма једнако удаљена као и од оних партикуларизма. Већ је наглашавање глобалне перспективе, која је једина примерена 21. столећу, указало да је Зиферлеова *Epochenwechsel* показала многе додирне тачке са приступима Фукујаме и Хантингтона. Фукујама као и Хантингтон су из различитих разлога довођени у везу са Освалдом Шпенглером (Oswald Spengler). И у Зиферлеовом случају се асоцијација такође наметала, што великим делом објашњава одлучност немачких фелтона да *Epochenwechsel* рецензирају само у модусу жестоке критике. (Упореди: Weißmann 2019, S. 371-373)

По правилу се ограничавало на то да се ради са сумњом да ту поново оживљава једна контаминирана духовна традиција. Садржинско бављење или разјашњење дијагностичке вредности Зиферлеових промишљања није се догодило. То се односи и на „политичке парадоксе“ које је утврдио. Јер, колико је наглашено истицао да је „релативистички и партикуларистички свет представа ... био примерен животним односима“, „који су далеко удаљени од стања којима модерни свет иде у сусрет“ (Sieferle 2017, S. 469), толико одлучно је инсистирао на томе да наивни универзализам изазива последице – миграције народа, социјалне расцепе, разарање сваке традиране форме заједнице, веома бруталне борбе за признавање–, којима он не може да влада, осим ако није усвојио позиције свог противника, партикуларизма који жилаво брани право на аутохтони развитак. То је, додуше, претпостављало минимум увида у „апоретични карактер“ (Sieferle 2017, S. 475) сопствених захтева, о чему досад не може бити говора. Јер, као и раније либерални грађанин света се нада да је усклађен са великим тенденцијама повести које су нужно излазиле на испуњење глобализације у светској републици. Истовремено испуњавао га је немир пред отпорима, и то је објашњавало зашто он „постаје агресивнији у мери у којој примети да су му шансе за успех изгубљене“ (Sieferle 2017, S. 475).

Овде скицирано Зиферлеово гледање се на многим местима додирује са оним који је Кондилис формулисао током деведесетих година. Другачије него у његовим ранијим радовима о историји идеја, историји појмова и историји филозофије, сада је Кондилис прешао на једну врсту повесног мишљења која би требало да тумачење садашњости одвоји од оних представа које су дотада доминирале, сасвим свеједно да ли су оне пре биле марксистичке или либерално-оптимистичне. Важну претпоставку за ту аргументацију створио је својом књигом *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus* (Kondylis 1986a). У том раду Кондилис је развио тезу да процес који се у Европи одвија од 17. столећа нема једноставно она благотворна дејства која му се обично приписују. Њему је, напротив, својствена нихилистичка тенденција коју нису само противници просветитељства благовремено учили, него је она била јасна и једном делу његових присталица. Њихови покушаји да затворе деструктивна дејства тиме што су се чврсто држали,

додуше не традиционалне метафизике, али ипак схватања да „живот односно свет ... има смисао“ (Kondylis 1986, S. 18) показали су се слабо одрживи. Али управо због илузорног карактера тог схватања, он је развио историјско дејство.

Какво, то је Кондилис изнео у два даљим истраживањима. Прво се појавило 1984. под насловом *Macht und Entscheidung* (Kondylis 2006), друго 1991. под насловом *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform – Die liberale Moderne und die massendemokratische Postmoderne* (Kondylis 1991). При томе је у центру стајала неопходност да се начини избор, да би се стекла способност за политичко деловање. Чак и ако из перспективе феноменологије политичког нема објективних критеријума за исправан избор, остаје да стоји неопходност самог избора. Јер, коначно, сваки светоназор почива на „децизији“ (Kondylis 2006, S. 23), сасвим свеједно на ког Бога, на које плоче са заповестима, на које норме се позивао. Тиме није одбијена само марксистичка идеја нужног напретка или *Whig Interpretation of History*. Кондилис се окренуо против сваког детерминизма и ток повести Запада није држао ни за неминован, ни за меродаван. Колико се тиме удаљио од уобичајених схватања било је уочљиво по начину на који је употребљавао појмове „грађанство“, „либерализам“, „модерна“, „демократија“ и „постмодерна“. Кондилис је раздвајао либерализам и демократију, модерну и постмодерну и одлучно се супротстављао схватању да између њих постоји нужна повезаност која омогућава да једно хармонично произлази из другог.

Још у 19. stoleћу отпочела је промена у друштвеној структури индустријских држава која је све светоназоре, који су управо тек са просветитељством и Француском револуцијом доживели свој тријумф, или разорила или раставила. Јер победа грађанских идеја водила је не само ка – намеравао – крају староевропског друштва, него такође ка – ненамераваој – повреди сопственог концепта. На почетку је стајала наивна основна претпоставка *philosophes*, да постоји повезаност између „умног“ и „природног“. То је одговарало интенцијама грађанске класе све док су се одатле могли добити аргументи против *Ancien régime*, који се темељио на традицији и божанском праву. Међутим, у тренутку у коме је стари поредак био уклоњен, настао је у „маси“ један нови противник, то су били многи који су своју еманципацију

захтевали умним разлозима – које грађанство једва да је могло оспоравати – али више нису веровали у престабилну целину, већ су полазили од својевољне конструктабилности друштва помоћу револуције и планирања.

Кондилис је анализирао како је грађанство пружало отегнути, иако узалудан отпор и на крају се морало потчинити и само се могло тешити мишљу да ће своје изворне идеале очувати у савезу са снагама у успону. Његова садржинска испражњеност се тако није могла блокирати и нихилистичка црта модерног мишљења се даље пробија у масовном друштву. То, према Кондилисовом мишљењу, није била случајност, већ је произлашло из саме ствари, због чега ће грађанска епоха данас доћи сасвим до свог краја и припрема себи будућност у којој би све зарађене странке, додуше – другачије него у „епохи идеологија“ – стално понављале исте паролe – „људска права“, „демократија“, „слобода“ – ипак, са тим би повезивале сасвим различите намере које би напослетку увек служиле расту сопствене моћи. Што, такође, отвара мрачну могућност да оно што је незамисливо за прогрес постане замисливо: „враћање повести у примитиван стадијум елементарних егзистенцијалних сукобљавања“ (Kondylis 1991, S.).

Имајући ово у виду, Кондилис је позивање на традиционалну схему политичких позиција држао за бескорисну. Колико год да се удаљио од уобичајених позиција левице и центра, толико је мало био спреман да пређе на страну деснице. Већ у његовом великом истраживању о конзервативизму (Kondylis 1986b) он је разјаснио да га је сматрао завршеним. Јер се, према његовом мишљењу, није радило једноставно о противреакцији на Француску револуцију, него о погледу на свет који је већ европско племство развило за одбрану *societas christiana* против жудњи апсолутног владара као и буржоазије у експанзији. Оно што је данас фирмирано као „конзервативно“ било је, према његовом мишљењу, само једна варијанта „неолиберализма“ (Kondylis 1986b, S. 32) и није имао поверења да је десница, која је била или носталгична или вођена ресентиментом, способна за решење предстојећих политичких проблема: „’Такт у расуђивању’, о коме је говорио велики Клаузевиц, се не може заменити никаквом вероисповешћу и никаквом поносном милитантношћу.“ (Kondylis 1994)

Погрешно је, међутим, из овога закључити да се Кондилис сасвим ограничио на позицију „стоичког“ (упо-

реди Kondylis 2006, S. 171) посматрача. Он сам ју је увек изнова потхрањивао, али та процена задовољава онолико мало колико и карактеризација „просветитељ без мисије“ (Furth 2007, S. 53) чији списи су имали благотворан „ефекат отржењења“ (Koselleck 2007, S. 1f.). Есеји из осамдесетих и деведесетих година које Кондилис није сакрио у некаквим стручним огранима, чије објављивање у великим новинама је он напротив систематски „планирао“ (Ritter 1998), служили су на одређени начин и као одређење позиције. Његова теза о „антикварности политичких појмова“ (Kondylis 1992a, S. 91) ни у ком случају није значила да је веровао да се без њих може сналазити, и „стил мишљења ... код кога се у ноншалантности бесомучне слободе све са свим сме комбиновати“ (Kondylis 1992b, S. 11), ни у ком случају није био његова ствар. Он је само видео да још није дошло време да се тачније одреди позиција која је дорасла захтевима „планетарне политике“. Док се то не промени била је реч о томе да се анализирају замисливе „констелације“ (Kondylis 1992c, S. 48) што је, према ствари, било могуће само у односу на структуре, а не у односу на долазеће догађаје.

То што је овај пројекат остао слично недовршен као Хондрихов или Зиферлеов има везе са деловањем једног фактора чија важност за духовну повест се често потцењује: биографијом мислиоца. Јер међу заједничке особине између Хондриха, Зиферлеа и Кондилиса спада и чињеница њихове превремене смрти. Хондрих је након дуге болести умро 2007, Зиферле после суицида 2016, Кондилис као први и изненада 1998. Наравно, остаје спекулација какав развој ствари је тиме пресечен. Међутим, конвергенција промишљања ова три човека је довољно запрепашћујућа, нарочито јер очигледно међусобно нису имали никакав директан контакт, нити су образовали картел цитирања, ни академску интересну групу. Очито је ситуација времена деведесетих година на тренутак дозволила да се изговоре истине које се – пре свега, али не само у послератној Немачкој – брижљиво настојало заташкати. Јер, „храбро ’уочи положај!’ имало је, наиме, само незнатне шансе да буде тако омиљено као нормативистичке и сцијентистичке игре вела или варијанте данашње политичке науке окићене шљокицама хуманистичких декларација, међу чијим функцијама није најмање важна она да спрече уочавање положаја“ (Maschke 2007, S. XVII).

Хондрих, Зиферле и – пре свега – Кондилис били су одлучни да уоче положај. Они су стварали полазишта за реалистичку школу мишљења. То што је то полазиште тако рано срушено има нешто трагично, у сваком случају последице се испољавају на најнепријатнији начин: у теорији као и пракси.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Furth, Peter. 2007. „Aufklärer ohne Mission. Über die Position von Panajotis Kondylis“, in Horst, Falk (Hrsg.): *Aufklärer ohne Mission*. Berlin: Akademie, S. 53-76.
- Hondrich, Karl Otto. 1992. *Lehrmeister Krieg*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Hondrich, Karl Otto. 2006a. „Einwanderung ist Zumutung“, in: *Die Welt* vom 6. Mai 2006.
- Hondrich, Karl Otto. 2006b. „Geteilte Gefühle“, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vom 29. Juli 2006.
- Kondylis, Panajotis. 1986a. *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus*. München: Deutscher Taschenbuchverlag.
- Kondylis, Panajotis. 1986b. *Konservativismus. Geschichtlicher Gehalt und Untergang*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Kondylis, Panajotis. 1991. *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform. Die liberale Moderne und die massendemokratische Postmoderne*. Berlin: VCH – Acta Humaniora.
- Kondylis, Panajotis. 1992a. *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*. Berlin: Akademie.
- Kondylis, Panajotis 1992b. (Hrsg.): *Der Philosoph und die Macht. Eine Anthologie*. Hamburg: Junius.
- Kondylis, Panajotis. 1992c. *Planetarische Politik nach dem Kalten Krieg*. Berlin: Akademie.
- Kondylis, Panajotis. 1994. „What’s right? - Das Planetarische denken. Die Rechte, die Linke und Deutschland“, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vom 27. April 1994.
- Kondylis, Panajotis. 2001. *Das Politische im 20. Jahrhundert. Von den Utopien zur Globalisierung*. Heidelberg: Manutius.

- Kondylis, Panajotis. 2006. *Machtfragen. Ausgewählte Beiträge zu Politik und Gesellschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Koselleck, Reinhart. 2007. „Kondylis Beiträge zu den „geschichtlichen Grundbegriffen“, in Horst, Falk (Hrsg.): *Aufklärer ohne Mission*. Berlin: Akademie, S. 1-14.
- Maschke, Günter. 2007. „Ein Problem, das nie zu lösen ist – Vorrede“, in Kondylis, Panajotis: *Machiavelli*. Berlin: Akademie, S. VII-XX.
- Ritter, Henning. 1998. „Die Enge des Planetarischen. Zum Tod des Philosophen Panajotis Kondylis“, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* vom 14. Juli 1998.
- Sieferle, Rolf Peter. (2017). *Epochenwechsel. Die Deutschen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*. Werkausgabe, Bd 1, Berlin: Landt.
- Weißmann, Karlheinz. 2019. „Die Perspektive des Ketzers“, in Sieferle, Rolf Peter: *Die Konservative Revolution. Fünf Skizzen*, Werke, Bd 3. Berlin: Landt, S. 359-378.

Karlheinz Weißmann

KONDYLIS UND DER ANSATZ EINES NEUEN REALISMUS IN DER POLITIKWISSENSCHAFT

Zusammenfassung

Die im engeren Sinne politischen Schriften von Panajotis Kondylis dürfen nicht isoliert von den Zeitumständen betrachtet werden, in denen sie entstanden. In einer kurzen Phase nach dem Zusammenbruch des Kommunismus und angesichts der Erwartungsenttäuschung im Hinblick auf die Verheißungen des westlichen Systems schien es denkbar, daß sich ein neuer Realismus im politischen Denken Gehör verschaffen würde. Kondylis war ohne Zweifel der wichtigste Vertreter dieser Tendenz. Allerdings weist die von ihm entwickelte Argumentation eine selten beachtete Ähnlichkeit mit der anderer Theoretiker – hier Karl Otto Hondrich und Rolf Peter Sieferle – auf, die die Auffassung teilten, daß es darum gehen müsse, nicht nur eine andere Phänomenologie des Politischen zu entwickeln, sondern auch Kriterien für eine tragfähige Position im „planetarischen“ Zeitalter zu gewinnen.

Stichworte: Realismus – Planetarisches Zeitalter – Wende – Postpolitik – Ende der Geschichte

Превео с немачког
Душан Достанић